

EDİGE BATIR DESTANI

HAZIRLAYAN

GÖKSEL ÖZTÜRK

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0194
Edebiyat: 043

EDİGE BATIR DESTANI

Özgün adı
İZEVKƏY MENƏN MORAZIM
(**TARİXİ KOBAYIR**)

Hazırlayan
Dr. Göksel Öztürk

Proje Editörü ve Son Okuma
Ömer Uzunağaç

Sayfa Uygulama
Büşra Arbay

Kapak Görseli
Salavat Gilyazetdinov
Başkurdistan Cumhuriyeti Devlet Sanatçısı

Kitap Editörü
Prof. Dr. Mehmet Aça

VakıfBank Kùltür Yayınları

Büyükdere Caddesi
No: 97 - Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

ISBN 978-625-7447-99-7

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak
Caddesi B Blok No: 29/1/1 Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Ocak 2023

EDİGE BATIR DESTANI

HAZIRLAYAN
GÖKSEL ÖZTÜRK

GÖKSEL ÖZTÜRK

Giresun, Göreleli memur bir ailenin çocuğu olarak 1963 yılında Üsküdar'da dünyaya gelen Göksel Öztürk, Anadolu Hisarı'nda yetişti. Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora eğitimlerini Marmara Ünivesitesi'nde tamamladı. "Azerbaycan Türkçesi Atasözleri ve Deyimleri (Metin-Tercüme-İndeks)" başlıklı yüksek lisans ve "Edige Batır Destanı Başkurt Versiyonu (İnceleme-Metin-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Dizin)" konulu doktora tezini Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali danışmanlığında hazırladı ve savundu. Türk Dili ve özellikle Çağdaş Türk Lehçeleri alanında çeşitli yayınları bulunan Öztürk, birçok çağdaş Türk lehçesine aşina olmanın yanında farklı zaman ve sürelerde Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Başkurdistan ve Özbekistanda alanıyla ilgili akademik araştırmalar ve eğitim öğretim çalışmalarında bulundu. İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Kırklareli Üniversitesi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Ardahan Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak görev yaptı. Evli ve bir çocuk babası olan Öztürk, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Giriş	11
Edige Batır Destanı ve Edige	11
Edige Destanının Diğer Başkurt Nüshaları	20
Metin Okunurken Dikkat Edilmesi Gerekenler	23
Edige Batır Destanı (İzevkəy Menən Morazım)	25
Sözlük	183
Kişi Adları Dizini	245
Yer Adları Dizini	251
Kaynaklar	255

*Hocam merhum
Prof. Dr. Mehmet Akalın'ın
aziz hatırasına...*

ÖNSÖZ

Kıpçak Türk halkları arasında en yaygın destanlardan birisi olan Edige Destanı'nı diğer destanlardan ayıran asıl özelliği kahramanı olan Edige'nin tarihi bir şahsiyet olmasıdır. Timur ve Toktamış gibi daha pek çok tarihi şahsiyetin de adları destanda karşımıza çıkmaktadır.

Destanın Başkurt versiyonu dışında Kazak, Kazan Tatar, Kırım Tatar, Karakalpak, Tatar, Nogay, Özbek,¹ Karakalpak, Türkmen, Dobruca Kırım Tatar versiyonları da vardır.

Başkurt versiyonları içerisinde Burangolov nüshası olarak bilinen, Başkurt halk Ozanı Möxəmmətşə Abdraxman oğlu Burangulov'un asil olarak 1910 yılında Orenburg bölgesi Tübənge İlyas köyünde yaşayan Kaskınov Gimazi Gələvətdin oğlu tarafından muhafaza edilen 1762 tarihli el yazmasından kopya ettiği, daha sonra M. Borangolov, Rəşit Nigmeti ve Bayazit Bikbay'ın tarihçi Ebubekir Usmanov ile birlikte destanın 500. yıl kutlamaları için hazırladıkları ve 1940'ta tamamlayıp tam ve eksiksiz hale getirdikleri nüsha bu çalışmanın esasını teşkil etmektedir.

Ünlü Başkurt ozanı Burangolov'un yasaklanan, en az kahramanı Edige kadar maceralar yaşayan bu çalışması, ilk olarak Nur Zaripov tarafından *Agi-zel* dergisinin 1989 yılı Ocak sayısının 19-74. sayfalarında yayınlandı. Daha sonra yine Zaripov tarafından 45 sayfalık önsöz, 110 sayfalık açıklamalarla birlikte 1994 yılında Öfö'de Zinnur Uraksın ve Ə. İ. Xarisov'un başkanlığını yürüttüğü Salavat Galin, Rail Kuzeev, Fənuzə Nəzerşina, Əxmet Söləymənov, Nur Zaripov, Gaysa Xösəyənöv'dan oluşan redaksiyon komitesince yayına hazırlandı. Yukarıda da belirtildiği gibi bu çalışmanın esasını teşkil eden metin budur.

Metnin Türkiye Türkçesine aktarımı sırasında mümkün olduğunca kafile ve her iki dilde de ortak olan kelimeler korundu. Hatta kelime *Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük*'te yoksa bile Tarama ve Derleme sözlüklerinde bulunmuşsa o haliyle kullanılıp dipnotlarda açıklama yapıldı.

1. Divayev nüshası olarak bilinen bu nüshanın içeriği diğer Edige destanlarından çok farklıdır.

Başkurtça metin Latin harfleriyle verilirken metnin işaretlere boğulması için bazı tasarruflarda bulunuldu ve bunlar *Metin Okunurken Dikkat Edilmesi Gerekenler* bölümünde ayrıntılarıyla anlatıldı.

Çalışma ile ilgili Başkurdistan'da yaptığımız çalışmalar sırasında gösterdikleri yakınlık ve yardımlar için, Fənuzə Nəzerşina, Əxmet Söləymənov, Zinnur Uraksin, Gaysa Xösəyənov ve özellikle Nur Zaripov şahsında Öfö İlimler Akademisi çalışanlarına teşekkür etmek az bile gelir. Bu değerli isimlerin yanı sıra akran yoldaşlarım Rüstəm Receptov ve Ahat Salihov'a da emeği geçen herkese olduğu gibi teşekkür ederim.

Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali ve Prof. Dr. İnci Enginüne bu çalışmadaki yardımları, anlayışları ve yol göstericilikleri dolayısıyla özel olarak teşekkür ederim.

Kahramanı Edige gibi kendi ülkesinde birçok bela ile karşılaşan destan, Türkiye'de de bazı maceralar yaşadı. Her şeye rağmen yayınlandı ve ellerinizde. Bu eserin yayınlanma sürecinde emeği geçen tüm VakıfBank Kültür Yayınları çalışanlarına da teşekkür ediyorum. Türk sözlü edebiyat tarihine, Türk Dünyası alfabe çalışmalarına bir nebze de olsa ışık tutması ve araştırmacılara yararlı olması dileğiyle...

Göksel Öztürk
20 Eylül 2022, İstanbul

GİRİŞ

EDİGE BATIR DESTANI VE EDİGE

Edige destanı, kahramanının tarihte yaşamış gerçek bir şahsiyet olmasıyla birçok destandan ayrılan bir destandır. Edige'nin (İdige, İdüğü, İzevkəy) yanı sıra Toktamış, Timur (Satemir, Aksak Temir), Moradım (Murazım, Nuradın, Nuralı, Nuretdin), Kadirbirdi, Tora Bey, Akkölembet, Karakölembet ve Maykı Bey gibi başka tarihi şahsiyetlerin de adı destanda sıkça geçmektedir.

Gerçekten de Edige, Toktamış ile birlikte aynı yıllarda tarih sahnesine çıkmış, Urus Han'a karşı Toktamış'ın yanında savaşmış, daha sonra Toktamış'ın verdiği sözleri tutmaması üzerine araları açılmış, bunun üzerine Timur Han'a gidip onun yanında Toktamış'a karşı savaşmıştır. Savaşın sonucunda Timur'un galip gelmesi ve Toktamış'ın yenilmesiyle, Timur'un en güvendiği adamlardan biri olarak, Cengiz soyundan olmadığı için han olamasa da Altın Orda'nın Baş Bey'i olarak Altın Orda'yı yirmi beş yıla yakın bir zaman yönetmiştir. Edige'nin seçtiği ya da desteklediği prenslerin han olduğu Altın Orda, bu devirde yeniden bir yükselme devresine girmiş, ancak taht entrikaları ve babasının intikamı peşinde koşan Kadirbirdi'nin amansız düşmanlığı sonucunda Edige ve oğlu Moradım öldürülmüş, Altın Orda da yeniden iç kavgaların getirdiği karışıklığa gömülmüştür.

Altın Orda tarihi ile ilgili hemen bütün kaynaklarda Edige'nin adına rastlamak mümkündür. Timur Kutlug'un 1398 tarihli yarlığında "Timur Kutlug sözüm; sağ ve sol kanat oğlanları, tümen beyi Edige ile bin, yüz ve on beyleri."¹ denilmesinden hareketle, Edige'nin bütün Cuçi ulusu ordusunun başbuğu olduğu anlaşılıyor. Hatta, bazı tarihi kaynaklarda Edige'nin dış görünüşü de tasvir edilmektedir. İbn Arabşah Edige'yi şöyle tasvir eder: "Yüzü gayet esmer olup, orta boylu, tıknaz vücutlu, akıllı, cömert, güler yüzlü, basiretli ve dirayetli bir adamdı."²

1. A. Yu. Yakubovskiy, (Çev. Hasan Eren), *Altın Ordu ve Çöküşü*, TTK Yayınları, X. Dizi, S. 15, Ankara: 1992, s. 191.

2. *A.g.e.*, s. 191.

Destanın da ana konusu aşığı yukarı bu tarihi gerçekler doğrultusunda gelişmektedir. Edige'nin yaşadığı tarihi olaylar, onun kendi adına yaratılmış destanda, tabii ki bir tarihi vesika gibi değil, yüksek halk yaratıcılığının hayal unsurlarıyla süslenerek verilmektedir.

Destanın bu nüshasında Edige'nin babası Kutlu'dan (Kotlokiya, Kuttukiya, Kutluk), Toktamış'ın sarayına kuşçu olarak gitmesinden ve mallarının Tora Bey tarafından yağmalanmasının anlatıldığı bölüm dışında pek söz edilmemektedir. Diğer varyantlarda ise Toktamış'la arasının açılmasına babasının Toktamış'ın en sevdiği av kuşunun yumurtasını Timur'a vermesi ve Toktamış'ın da onu öldürmesi sebep olarak gösterilmektedir.³

Olağanüstü güçlere sahip destan kahramanları, düşmanlarının yenemeyeceği kadar güçlüdürler. Bu nüshada Edige'nin olağanüstü hiçbir gücünden bahsedilmemektedir. Yalnız büyük babası olarak zikredilen Tökles,⁴ evliyadır ve bu da Edige'ye kutsallık kazandırmaktadır. Baba Tökles'in gerçek adı Şeyh Necibüddin'dir.⁵

Diğer nüshalarda Edige'nin annesi, peri padişahının kızı olarak karşımıza çıkar.⁶ Burangolov nüshasında olağanüstü olayların geçtiği tek bölüm, Edige'nin Toktamış'tan kaçıp Timur'un yanına giderken yanındaki bozkurtunun⁷ işaret etmesiyle bir saksaganı vurması, yine kurtun işaretiyle atının kuyruğundan koparttığı beş kıldan birisini saksaganın boynuna bağlayınca saksaganın dirilmesi ve dile gelip eğer kendisini öldürmezse istediği her şeyi yapacağını söyleyip uçup gitmesidir. Bundan sonra kurdunun peşinden bir mağaraya giren Edige, üzerlerinde yazı bulunan üç yol ağzına gelir. Kurdunun işaretiyle ortadaki yoldan giden Edige'nin yolu bir göle çıkar. Buradaki bir kayıkla yine kurdunun işaretiyle karşıya geçer. Karşıda gözleri görmeyen, kulakları duymayan bir ihtiyarla karşılaşır. Kurdunun işaretiyle atının kuyruğundan kalan kolları ihtiyarın kulaklarına ve gözlerine bağlayınca ihtiyarın gözleri açılır, kulakları duyar. İhtiyar; Baba Tökles, Habrav ve kendi aralarında geçen bir olayı anlattıktan sonra Edige'ye sandıktaki kitabı okumasını söyler. Edige atalarının

3. Edige Magavin, *El Kamın Jegen Edige*, Atamura, Almatı: 1996 (Kazak varyantı, Meşhur Şokan Velihanov nüshası)

4. Tökles, Tükles, Baba Tükti Şaştı Aziz vb. adlarla diğer varyantlarda anılan bu kişi Ötemiş Hacı'nın *Cengiz-name*'sinde de, Özbek Han'ın önünde keramet gösteren ve bunun için yanan fırına giren bir kişi olarak gösteriliyor. Bkz. Ütemiş Xaci, (Yay. Y. Baranova, M. Abuseytova), *Çingiz-name*, Alma-Ata: 199.

5. Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2085, İstanbul: 1976, s. 82.

6. Edige Magavin, *El Kamın Jegen Edige*, Atamura, Almatı: 1996 (Kazak varyantı, Meşhur Şokan Velihanov nüshası)

7. Metinde burzay. [<büre+zay, kurt gibi, kurda benzeyen, kurt köpeği anlamında. Kelime sözlüklerde Rusça tazı olarak belirtilse de Türkçe olmalı.]

şeceresinin sayıldığı bu kitabı okurken kanla yazılmış kendi adını görür ve sırra nail olur. Kurt da meğer ihtiyarın oğlu imiş. Edige sırra nail olup Ural Batır'ın kılıcını⁸ İdil ırmağının dibinden çıkardıktan sonra, kurdunun yol göstermesiyle Ural Batır'ın mezarını bulur ve buradan Ural Batır'ın tolgasını da alır. O artık yenilmez bir savaşıdır. Kurdun bundan sonra ne olduğu hakkında hiçbir bilgi yoktur. Burada yol gösterici kurt motifinin de kullanıldığı görülüyor. Destanda yukarıda saydığımız olayların dışında olağanüstü bir başka olay yer almamaktadır.

Destanda ilgi çekici bir bölüm de Tavşan yılının Ejderha yılına bağlandığı yılbaşından bahsedildiği bölümdür. On iki hayvanlı takvime göre bu 1399 yılına tekabül eder ki, tarihte aynı yıl Timur ve onun komutanlarından biri olan Edige, Toktamış'a karşı Özü (Dinyeper) ırmağı yakınında savaşmışlar ve Toktamış yenilmiştir.

Edige, destanda yiğitliği, adil hüküm vermesi, akıllılığı ve cömertliği ile ön plana çıkar. Bu da diğer destan kahramanlarından Edige'yi ayıran önemli bir özelliktir.

Edige'nin adil bir şekilde hüküm vermesi ve akıllılığı destanın bütün varyantlarındaki ortak motiftir. Edige, Toktamış'ın yanındayken bir çocuk için iki kadının aralarında kavga ederek hüküm vermek üzere hanın yanına geldikleri bölüm de ilginçtir. Kimse kadınların davasını çözemeyince Toktamış, Edige'den davayı çözmesini ister. Edige iki tarafı da dinleyip, iki tarafın da delillerinin sağlam olduğunu gördükten sonra, çocuğun bir kolunu bir kadına, diğer kolunu da diğerine tutturur. Çocuğu kılıcıyla ortadan bölüp ikisine taksim edecektir. Bunu gören çocuğun asıl annesi, oracıkta bayılır. Diğerisi ise hiç umursamaz. Bunun üzerine Edige, orali bile olmayan kadının çocuğu çaldığına hükmeder. Korkan kadın da durumu anlatır. Ancak Edige, hırsız kadını çocuğu kimlerden satın aldığını söylemesi şartıyla bağışlar⁹. Bu da Edige'nin merhametini gösterir ki, halkın hoşuna giden bir tavidir. Bu yönüyle halkın gönlünde taht kuran Edige yüzyıllar sonra bile iyilikleriyle anılmaktadır. Ne kadar yasaklarsa yasaklansın, hakkında ne kadar kötü şeyler söylenirse söylensin bundan sonra da hatırlanacağına inanıyoruz.

Edige destanı birçok Türk halkının (Başkurt, Tatar, Kazak, Nogay, Özbek, Karakalpak, Türkmen, Kırım-Tatar, Dobruca Kırım Tatar) ortak destanıdır. Edige destanı Türk halklarının Altın Orda devletine karşı bağımsızlık, egemenlik savaşını anlatan en önemli eserdir. XX. yüzyılın 20'li yıllarından

8. Suyun içinden çıkan kutsal kılıç motifi, Batı destanlarında görülen, Exalibur motifi ile benzeşiyor.

9. Bu hikaye de Hz. Süleyman'ın benzer hikayesiyle karşılaştırılabilir.

başlayarak yirmiye yakın varyantı basıldı. Ekim devriminden sonra derlenen, ancak henüz basılmamış varyantları daha da fazladır. Bu da yukarıda belirtilen halklar arasında Edige destanının ne kadar yaygın olduğunun bir göstergesidir.

Destandaki diğer önemli kahramanlardan biri de Habrav Koca (Habrav)'dır. Diğer nüshalarda Sıpira Cırav olarak da karşımıza çıkar. Destandaki konumu, Dede Korkut ile tamamıyla aynıdır. Düşleri yorumlar, öğütler verir ve en önemlisi de ne zaman zor bir olayla karşılaşılırsa ortaya çıkarak akıllı, bilgeliği ve tecrübesiyle meseleyi çözer. Toktamış'ın da Edige'nin de her zaman danıştıkları, akıl aldıkları Habrav Koca'nın yaşı hakkında değişik fikirler vardır. Bu nüshada yüz yaşını geçtiği belirtilen Habrav'ın S. Mirasov nüshasında 185, N. İsenbet yazmasında 195, Velihanov'un derlediği bir nüshada 185, diğerinde 500 ve hatta Divayev nüshasında 1000 yaşında olduğu rivayet edilir. Diğer varyantlarda Sıpira Cırav, Sıpra, Subra, Xubra adıyla karşımıza çıkar.

Destanın bu nüshası ilim alemi tarafından 19. yüzyılda tanındı. 1897 yılında M. Ömötbayev'in *Yədgər* kitabında "Borongo Başkurtlarınıñ Öləndəre/ Eski Başkurtların Şarkıları" adıyla Edige ve Muradım arasındaki bir diyalog, özet olarak basıldı. Günümüzde Başkurt varyantının 15 farklı yazma metni ve üç değişik edisyon kritikli nüshası mevcut. *Kırk Nogay Batırı* adındaki destanlarda da Edige adına rastlanılmaktadır. Edige destanının Başkurt varyantlarında daha çok "İzevkəy menən Morazım" adıyla zikredildiğini görmekteyiz.

Nüshaların en önemlileri ve özelliğini kaybetmemiş olanları iki tanedir. Bunlar, N. İsenbet nüshası ve M. Burangulov nüshalarıdır.

Bugünkü Başkurdistan'ın Salavat şehri Malavaz köyünde doğan Nəki Sıracetdinoğlu İsenbetov (1899-1992), 1923-1929 yıllarında Öföde (Ufa) yaşadığı sırada eğitimcilik yapıp edebi eserler verdiği gibi, Başkurt ve Tatar halklarının sözlü edebiyat metinlerini araştırma ve derleme işleriyle de yakından meşgul oldu. Bu maksatla Başkurdistan'ı bir baştan bir başa dolaştı. Onun hazırladığı *Tatar Xalkınıñ Balalar Folklorı/Tatar Halkının Çocuk Folkloru, Tabışmaktar/ Bilmeceler* (Kazan 1941), üç ciltlik *Tatar Xalık Məkalləri/Tatar Halk Atasözleri*, (Kazan 1959, 1963, 1967) adlı antolojilerde çoğunluğu Başkurdistan'da derlenen materyaller yayınlandı.

N. İsenbət, Başkurtların "İzevkəy menən Morazım" destanına bağlı efsaneleri ve hikayeleri toplama, derleme ve araştırma konusunda da çok çalıştı. "İzevkəy menən Morazım Küserege Turahında/Edige ve Muradım İstinsahı Hakkında" adındaki giriş makalesinde N. İsenbət bu destanın¹⁰ Başkurtlar arasında çok yaygın olduğunu ancak, şu anda baştan sona söyleyebilenlerin azaldığını, destanın hikaye şeklindeki varyantını Tam'yan Tungavırların çok söy-

10. Yazarın kendisi istinsah-kopya diye adlandırıyor.

lediklerini (yırladıklarını), Büryan Kıpçakların da iyi bildiğini, bazı dizelerini az ya da çok Başkurdistan'ın her yerinde söyleyenlere rastlanabileceğini ifade ediyor. Kendi varyantını kimden, nerede ve ne zaman derlediğini geniş bilgiler vererek anlatıyor.

Edige destanını müstakil kitap olarak çıkarmak üzere N. İsenbət 1930 yılının başında 34 sayfalık önsözle birlikte, açıklamalar ve diğer varyantlarla karşılaştırmalar yaparak İلمي Cemiyet'e veriyor. İلمي Cemiyet üyeleri Davıt Yultıy, Göbəy Devletşin, Gabdulla Amantayev (1934 yılında Dil ve Edebiyat Enstitüsü Müdürü), Afzal Tahirov, Mevletkulov ve diğerleri ile tanışıyor. Ancak, bilinmeyen sebeplerle el yazması basılmıyor. 1940 yılında Məksud Söndöklö tarafından Tatarcaya uyarlaması *Kommuna*¹¹ gazetesinin 28, 29 Nisan sayılarında basılıyor.

Başkurt halk ozanı Möxəmmətşə Abdraxman oğlu Burangulov (1888-1966) varyantı ise 6000'e yakın dizeden oluşmaktadır. Asıl olarak 1910 yılında Orenburg bölgesi Tübənge İlyas köyünde yaşayan Kaskınov Gimazi Gələvətdin oğlu tarafından muhafaza edilen 1762 tarihli el yazmasından¹² kopya edilen metindir. Möxəmmətşə Burangulov yazması, olayların Dim, Tuk ve Soran ırmaqları boylarında geçtiği ve burada yaşayan Başkurtların hatıralarında saklanmış olan "Elevkəy, Keləyle, Yayık Batırlar Hakkında" adlı farklı varyantlarla Çəhəryar Musin'den 1930'lu yıllarda yine M. Borangulov tarafından derlenen rivayetleri de içermekte. Bu varyant tam metin halinde *Kızıl Başkurdistan* gazetesinin 26 Nisan-23 Mayıs arasındaki sayılarında, biraz kısaltılmış haliyle de *Oktyabr*¹³ dergisinin 6, 7 ve 8. sayılarında basıldı. Ozanın el yazması Dil Edebiyat ve Folklor Şubesi'nde¹⁴ saklanmaktadır.

1937 yılının sonlarına doğru SSCB Yazarlar Birliği'nin Folklor Bölümü'nde ve 1939 yılı Başkurdistan Parti Meclisi'nin XX. Ülke Konferansı'nda esere büyük önem verildi. "Başkurt halkının Edige ve Moradım denilen destanı, Başkurt halk yaratıcılığının en güzel örneklerinden birisidir. Onun sanatsal ve tarihi bakımdan büyük değeri var,"¹⁵ denilerek deklarasyonda yer aldı.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Yazarlar Birliği Folklor Bölümü'nde ve Ülke Parti Konferansı'nda verilen büyük değer üzerine gayrete gelen Dil ve Edebiyat Enstitüsü çalışanları *Kızıl Başkurdistan* ve *Kommuna* gazetelerinin 26 Nisan 1940 sayılarında "Edige ve Moradım" destanını "Başkurt halkının

11. Şimdiki *Kızıl Tan*.

12. Şu ana kadar Edige destanı ile ilgili bilinen en eski yazma. Ancak, nerede, kimde olduğu, yani akıbeti belli değil.

13. Şimdiki *Agizel* dergisi.

14. Rusya İlimler Akademisi, Öfö İلمي Merkezi Arşivi.

15. ANOŞİ (Başkurdistan Ülke Komitesi Sekreteri), *Oktyabr*, S. 5, Öfö: 1940, s. 9.

dehasının ürünü” olarak ilan ettiler. Burada bahsedilen, halkın engin yaratıcılığından doğan kahramanlık olaylarının bazı tarihi olaylarla denk olduğunun tespit edilmesidir. 1941 yılında destanın 500. yılı için kutlama programı teklif ederler. Büyük tören organizasyon komitesi de M. Borangolov, R. Nigmeti ve Bayazit Bikbay’a destanın tam ve eksiksiz metnini hazırlama görevini verir. Bu organizasyonda tarihçi Ebubekir Usmanov da danışmanlık yapıyor. 1940 yılının Ekim ayında çeşitli varyantların bir araya getirilmesiyle oluşturulan metin tamamlanıyor. Ertesi yıl basmak üzere tekrar edebi ve sanatsal yönden tetkik edilerek basıma hazırlanıyor.

Başkurdistan’daki Edige destanıyla ilgili çalışmalar ve SSCB Yazarlar Birliği’nin değerlendirmelerinin sonuçlarının yankıları Tataristan’a ulaşıyor. Eser ile uzun zamandır meşgul olan N. İsenbet ön plana çıkıyor. O, destanın diğer Türk dünyalarındaki bütün varyantlarını birleştirerek 7000 dizelik karşılaştırmalı bir metin elde ediyor. Eserin Başkurdistan’daki 500. yılı kutlamalarını beklemeden *Sovet Edebiyatı*¹⁶ dergisinin 1940 yılı 11 ve 12. sayılarında “Tatar Halk Eposu Edige Destanının 500. Yılı” adında büyük bir giriş makalesi ile birlikte yayınlıyor. Daha sonra *Edige* adında beş perdelik bir tiyatro eseri yazıyor. 1941 yılı başında Tataristan Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü’nün İlmi Kurulu’nda destanın “Yeni tenkitli metninin” hazırlanması için özel karar alınıyor. Ancak, II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte basıma hazırlanan metinler arşive kaldırılıyor.

Savaş yıllarında Edige destanı gibi eski tarihi olaylardan kaynaklanan folklor eserlerini araştırma işi hiç beklenmedik bir şekilde gerileme gösterir. 1944 yılı Ağustos’unda Başkurdistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Tataristan Parti Kurulunda “Toplumsal, Politik ve İdeolojik İşlerin Yürütülmesi ve Geliştirilmesi Meseleleri” konulu bir karar kabul etti. Kararda “Tataristan’ın bazı edebiyatçıların ve tarihçilerinin Edige hakkındaki hanlar-feodaller destanının popüleritesini uzun süre canlı tutmasını” garipseyip eleştirdi ve bu halk eserini hiç düşünmeden kara mühür ile mühürledi. 1945 yılının Ocak ayında Büyük Komünist Partisi Merkez Komitesinin “Başkurdistan Parti Kurulu’nda Ajitasyon ve Propaganda İşlerinin Yürütülmesi ve Geliştirilmesi Hakkında” adlı kararında M. Burangolov’un Edige destanını esas alarak yazdığı *Edige ve Morazım* draması, *Batırlar Hakkında Destan* kitabı,¹⁷ Bayazit Bikbayev’in tarihi destan (yır-kobayır) ve efsanelere dayanarak yazdığı *Kahım Türe* piyesi ve *Başkurdistan Tarihi Hakkında Araştırmalar* Başkurt halkının gelişme sürecinde

16. Şimdiki *Kazan Utları* dergisi.

17. M. Burangolov, *Batırlar Hakkında Destan*, Öfö: 1943. Kitapta dört destan (kobayır) yer almaktadır; Akbuzat, Mergen menen Mayanhılıv, Karahakal ve Yulay menen Salavat.